

Dávid Ferencz hitnézete a Krisztusról.

A Krisztusról szóló tan a keresztény hittudományal egykoru. S alig hogy Jézus meghalt a kereszten, már kérdések merülnek föl személye körül. S a kereszténység első száz évei a Krisztusról szóló tanoknak alapelemait rakták le; s ezekben kétségtelen, hogy a kereszténységet a Krisztus lényének vallásos jelentősége vezeti. A vallás idealok után törekszik. E törekvés a keresztény vallásban Krisztus személyiségének idealitását vonta maga után. A Krisztusról szóló tanok első forradalmi¹ bebizonyították a Krisztus istenségét, de a győzelem sem akkor, sem azután nem volt ment a gyanútól s a diadal hosszú száz éveken keresztül egyenlőtlen viszonyok között emelhetett trónt magának s elfogadást csak a középkor vallásos meggyőződésében nyerhetett.

De a mint nem mondhatjuk, hogy esupáú a mysticismus jellemző vonása a középkornak, ugy azt sem mondhatjuk, hogy Krisztus istensége kérdések nélkül állott diadalának tetőpontján.

Nem, mert a scholastica philosophia körében reá bukkanunk arra a pontra, mely a Krisztustan kérdéseit ismét fölszínre hozza s ez az absolut egység elve. De az absolutismus, melyre a középkorban törekedtek, az ellentétek ellentéteit szülte, s hogy e tömkelegből kiszabaduljanak, a kérdéseket syllogismusok alapján dialecticai bizonyítékokkal s logikai következtetésekkel döntötték el. Az így nyert igazságokat mind biztosoknak tartották, s a theológiát ez iskola a látható és történelmi világból teljesen az érzékfölöttibe vezette.

E tetőponton látszott meg, hogy az alap ingadozó. A fiu az ige, az ige a szellem kimondott gondolata. A nemzett hasonló ahhoz, a mitől származik, azért a fiu az atyával egylényegű. Ember formailag, isten lényegileg egy elvont fogalmu lényt állit elénk a személy jegyei s a szellem individualitása nélkül, a mi homlokegyenest ellenkezik a biblia öntudatos Messiásával. Ez ellentét a reformatio

¹ 325. niceai zsinat.

küzdelmekben csakugyan előtűnt. Mert a vallás megújulásának korában, a XVI. évszázad első felében, mikor a reformatio kiválóbb képviselői újabbnál újabb eszméket hoztak fölszínre, s mikor e korok vallásos kérdéseinek hullámzásában, mikor kiméretlenül ontották össze a bálványimádás trónjait, széttépték a lelki szabadság nehéz lánczait, megtisztítani igyekeztek a Jézus vallását a tévtanoktól, — a Krisztusról szóló tan sem maradhatott érintetlenül.

Azonban azok, kik Arius régi tanát a reformatio küzdelmében fölújították, kik a Krisztus személyét bele vitték az újabb eszmék áramlatába, sorsüldözötték lettek, bujdosnak országról-országra. S hogy mekkora volt a nimbus, mely az üdvözítő személye körül fűződött, azt éppen a reformatio korában láthatjuk, mikor még azok is, kik az ősi kereszténység fogalmait kívánták meghonosítani az egyházban, a tanító Jézustól, mint embertől, remegtek.

E bujdosó reformátorok egyike Stancaro¹ olasz emigrans a szabad eszmék kies honába, Erdélybe menekült tanáival, melyek a Krisztus személyével foglalkoztak. Chivennában, Baselben és Velenzében gazdag ismereteket szerzett, a mely körülményt igazolja az, hogy 1550-ben Krakóban, majd 1551. Koenigsbergben a theologia és zsidó nyelv tanárává hivatott meg. A Krisztusról szóló tanáért mindenünnen száműzték. Összejárta Schweiczot, Lengyelországot s Erdélyben is kétszer fordult meg. Merész tanai elérülták magaviseletét, jellemét. Ellenfelét gunyval, éles sarkasmussal ezáfolta s mennyi alkalmat adott e keserű gunyra iratainak csak az erdélyi ezáfolata is.

Az isteni természet megoszolhatatlan. Jézus ember szerinti közbenjáró. A közbenjáró csak ember, tanította Stancaro. „Isten szavát hinnünk kell — úgy mond ezáfolója — ha értelmünk föl nem fogja vagy ellenkezőt javall is“. Vagy ez a nyilatkozat: „Jobb lenne átlátnia mily nagy jótéteménye Istennek, hogy oly közbenjárót rendelt az emberiség számára, ki igaz Isten és ember s mintegy megdöbbenve e nagy fényes tény előtt vallaná inkább meg, hogy ezt az Úr mivelte, hogy az bámulatra méltó, szemeknk előtt csoda, a mit emberi ésszel átlátni képesek nem vagyunk s venné alkalmul inkább Isten dicsőítésére, mint hiu versengésre s mások elszédítésére“. S tényleg Stancaro nézeteit Erdélyben hasonló sors érte, mint éppen külföldön. S ezáfolója Dávid Ferencz e vitákban alapította meg

¹ Jakab Elek, Dávid Ferencz emléke.

theologiai hírnevét, melyekben a Luther álláspontját védte. Inkább hívó, mint ismerő, s az alanyias okokat mellőzve a Krisztusról szóló tant úgy tekinti, mint a mely a szükségszerűség okaiból áll fönn. Ugy látszik, lett legyen bár igaza Stancaronak, még is meg kellett verődnie, minthogy Dávid F. oly tehetséggel és ékesszólással czáfolta, hogy végkép el kellett hagynia Erdélyt. A Krisztus személyének, Dávid Ferencz és hívei, legelső formuláját a marosvásárhelyi hitvallásban adják, melyben a Krisztustannal igen kimélőleg bánják el.

E kimélet nem egy félreértésre adott okot. Az erdélyi viszonyok pedig hasonlíthatatlanul kedvező helyzetet, alkalmas talajt nyújtottak a szabad eszméknek s még is az ovakodás a Krisztustant homályban hagyja. „*Jézus Krisztus mindennek ura, általa járulunk az atyához, általa és vele együtt imádjuk*“. Megismerve, hogy Isten neki mindeneket adott s ő mindent ad nekünk, egyszülött és tulajdon fia Istennek, természet szerinti és kedves főpapunk és közbenjárónk, nem szükséges kutatni a sophistákkal, vajjon az Atya állatából vagy személyéből származott-e? mert erről a szentírásban emlékezés nincsen; az utolsó időben megjelentetett, Istennél volt, testté lett.¹

Sem az új irány, sem pedig az ő nines kifejezve. Az Isten lényének egységes fogalmától még nagyon messze van a hitvallás s a Krisztustan érthetetlen.

A Krisztusról való kérdéseket azután a debreezeni hitvitában sem bonyolítja le egészen Dávid Ferencz. Az örök fiu, a Jehovából való Jehovah, Istentől való Isten, a praecoxistentia és az agylényegűség tanait Melius és pártja élesen védték, s a hitvallás, melyet czáfolatukra ír Dávid Ferencz, a Krisztus isteni tulajdonságát, istenségét elismeri, a mint hitvallásában szól: „a Krisztusban az *Atya Isten* az utolsó időben magát megjelentette. Ezt az Isten fiát sem láthatatlan, sem hallhatatlan mindenek felett való vagy olyan Istennek a kitől mindenek vannak vagy önmagától valónak nem állítjuk lenni hanem . . . *világosságtól való világosság, igaz Istentől való igaz Isten, böléstől való bölés, Teremtőtől való teremtő* — az atya az ő istenségét minden teljességével vele közölte“.² A teremtés kiterjed e szavak szerint a fiura is, s nem öröktől fogva volt — de másfelől hallhatatlanság van tulajdonitva az Atyától, isteni teljesség, egyenlőség. Benne van azonban ebben a hitvallásban, hogy a Krisztus nem más,

¹ Dávid Ferencz emléke, Marosvásárhelyi Credo—73. l.

² Az Erdélyben egyetértő ekklésiák papjainak az igaz háromságról való Hitvallása.

mint, a kit az apostolok férfi embernek neveznek. A *látható Krisztust* mondjuk az Atya egyszülöttének, de a ki mindörökké dicsérendő, kit imádunk. Dávid Ferencz az Isten és ember fogalmát az utóbbi rovására írja körül s mély bibliai ismerete a legjobb bizonyítékokat adja kezébe, de a Krisztust közös vonásokkal alkotja meg s a Krisztus sem nem ember, sem nem Isten, hanem ember is és Isten is. Innen a sok ellentmondás, nem bizonyítékokban, hanem a Krisztus lényének körülírásában.

Ama harez, mely Melius és Dávid Ferencz között lefolyt, amazok részéről ujat alig nyujt, de élesen fejtették ki a trinitas védőitől összehordott anyagot. S a Krisztusról szóló tan, melyet hosszú időn keresztül egymásból fejlődő tanokkal burkoltak be, csak fokról fokra haladva bontakozik ki Dávid Ferencz theológiájában. Nem is lehetett egyszerre, mert így is Melius egybehívó körlevele ilyenforma fenyegető részleteket tartalmaz: „Mint Arius, Cerinthus — ugymond — és Gentile tragieus véget értek, Servetot a keresztények hammuvá égették, szintugy nem lehet kétkedni az iránt, hogy a viperák ezen szülötti ily tragieailag fognak kimúlni“.¹

Elsőbben az örökösség fogalmát támadták meg, az ige tanát vetették el s Krisztusnak emberi természetét hangsúlylyal emelték ki az ő istensége mellett. Majd a gyulafehérvári nagy vita éppen a Krisztustanon fordult meg s a főbb kérdések a körül csoportosulnak. Dávid Ferencz a vita érveit a bibliára szorítja és mellőzteni ohajtja a külföldi akadémiák befolyását s a symbolumokat, a szentatyák irását. A tiz napig folyó vita lényegét a Krisztustan tette, a melynek Dávid Ferenczre tragieai kibontakozása lett. Ebben a vitában a fiut elkülönítette az atyától, mert születetett s így szülött.

E viták hatása alatt írja Dávid Ferencz a Jézus Krisztus Istenségéről szóló művét, mely a Krisztustant tárgyalja.

Ki a Krisztus? Nehéz meghatározások, éles és finom egymáson átszövődő tanok fűződtek egymáson keresztül a Messiás nevéhez. Gondosan bánik vele Dávid Ferencz. Először azon az igazságon állapodik meg, hogy az egylényegűség s egységes substantia elvei nem egyeznek meg sem a Krisztus próféta, sem fiu fogalmával, s így megalkotja az Atya és a fiu külön levő existentiáját. „*Az Atya existentiája kizárja a fiú hasonlétét, az Isten lénye a Krisztus vele egyenlénységét. Ha a fiut az atyával egynek állitjuk, akkor az Isten-*

¹ Melius körlevele 1557., melynek célja a papságot tömöríteni.

nek mivolta semmikép meg nem maradhat“.¹ Az ugyanazon atya és ugyanazon fiu egymásra nézve nem léteznek, ugyszintén egymáson kívül sem, pedig tény az, hogy a Krisztus mint fiu létezett s egyszersemind tanuságot tett az atyáról is, mint létezőről. Isten természete, egyedül az övé, s minden tulajdonság, mit az atyának jelzőül vesznek föl, s minden jelző, mely az Isten neve körül csoportosul, már fogalmaiknál fogva magokban hordják az egységet. A jelző és jelzett közötti viszony oly szoros az Isten meghatározásánál, hogy egymástól elválasztani nem lehet, pl. a teremtő munkája a teremtés, a teremtés nagyműve azon egységre utal, ki csak egyedül alkothat ilyet vagy vele ugyanazont.

Dávid Ferencz először az Isten egységét s azután a Krisztus nem ugyanazonosságát bizonyítja be.

Az ó testamentumban egy Istenről van szó, a ki teremtő, önmagától való, böles mindenható, öröktől fogva való, kezdet és végnélkül való, egyedül hallhatatlan, láthatatlan, tiszta, merő és csak egy lélek; Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, a Krisztus Atyja, bizonyítja Dávid Ferencz. Sem a Krisztus, sem az evangélisták Istennek ezt a tiszta fogalmát meg nem rontották, sőt a Jézus tanuságot tett róla s minde- nek felett valónak nyilvánította, a ki semmit nem vett senkitől s ki egységéből kifolyólag sem hatalmát sem lényegét meg nem osztotta.²

Az Isten egységének ilyen nemű megállapítása Krisztus személyét már Istentől elválasztja, lényegét elkülöníti, Dávid F. mégis meghagyja az isten nevezetet a Krisztusra vonatkozólag s azt úgy magyarázza meg, hogy ez az Isten fogalom a Krisztusra nem mint létező lényre vonatkozik, hanem a tiszt és munka s az erre nyert isteni ajándék szempontjából birhatja a Krisztus az Isten nevét. *A Christusnak istensége pedig az ő megszentelésében s elbocsáttatásában, az Atyának benne való cselekedeteiben és az istenségének teljes voltában és annak erejében mutattatik meg*“.³

Krisztust visszahelyezi az isten-fiuság teljes fogalmára, de meg van benne Isten, ki a Krisztusban cselekszik, s az erő és a hatalom, mely az Atyától származván isteni tulajdonokat ruháznak a Krisztusra. A szentírás támogatja ezt az álláspontot, ezekben a kifejezésekben: „Én nem vagyok egyedül, hanem az élő atya én ben- nem, ő cselekszi e csodákat“. „Isten vala a Krisztusban“. II. Kor.

¹ Jézus Krisztus Istenségéről. I. R.

² Az atya Istennek és a Jézus Krisztusnak Istenségéről. II. R.

³ Az egy atya Istennek és a Jézus Kr. Istenségéről. II. R.

5. „Az Isten vala vele“ Csel. 10. Pál ezért mondotta őt dicsőítőendő Istennek.¹ Krisztus istenlényiségét tisztázni kell és kellett s Dávid F. az Atyát ismertetve így szól a Krisztusról: „A mi urunk Jézus Krisztusban nem az az Istenség lakozik“, s állítását szentirási helylyel bizonyítja: „Ő benne lakozik az Istenségnek telyessége test szerint“. S így jön az ember fogalom a Krisztustanban végül az isteni tulajdonok mellé s lesz a Krisztus isten-ember, mint Calvin tanítá.

Meg kellett határozni még közelebbről a Krisztus isteni természetét s innen a főkérdés: minő az ajándék mit a fiu az Atyától vett?

„Ezen ajándék nem más, hanem, a melyek rész szerint a hiveknek is adatnak“ mondja Dávid F.² Minden emberrel közös, csak a mérték más, a menyinyiben más is volt a funál, kinek az Isten mérték fölött nyujtá az ő ajándékait.

Bármennyire mérjük, ez által csak a közös emberit emeljük magasabb színvonalra s így lesz a Krisztusból legfőbb ember.

Az Isten az atya, a Jézus Krisztus a fiu s az atya önmagától való, a fiu az atyától való, az atya öröktől fogva volt, a fiu ellenben időben született, istensége így időben van, a mi a Krisztus istenségének *minőségét* is körülírja.

Az atya kezdetben teremté a világot, a fiu az idők teljességében eljövén új világot teremtett (II. teremtés, erkölesi újjászületés) mi a fiu istenségének *természetét* tárja föl. Az atya minden jónak a kutfeje, a fiu pedig ezeket a kinsceket nyerte az atyától, melyeket belé helyeztetett, a mi a fiu istenségének *tartalmát* mutatja. Az atya egyedül üdvözítő s az örökéletet a fiu által nyerjük meg, az ő közbenjárására. Mondható hát a fiu is üdvözítőnek és örökéletünk adójának, hogy a fiu közvetítő szerepét jelezzük ez által; ez a Krisztus istenségének *fokát* határozza meg, mely a Krisztus közbenjárói szerepén nyugszik. Az atya a teremtő, a fiu a teremtett, a mi a fiu kisebb s alárendeltőbb viszonyát mutatja. Az atya a megszentelő, a fiu a megszentelt, a megkenetett, a főpappá és királylyá avatott, a mi a fiu *emberi természetét* hordja magában.³

A folytonosság, a nyomról nyomra haladás következtében, melyet a nagy hittudós megtartott, csak lépésről-lépésre fejti ki a Krisz-

¹ Ugyanott.

² Az egy atya Istennek és Jézus Kr. Istenségéről II. R.

³ »Jézus Krisztus istenségéről.« m. f.

tsusról elveit, soha sem feledkezvén meg a szentírásról, mint alapról, a meggyőződésről s a neki megjelentett igazságról. Tisztább, világosabb fölfogását igazolja a Jézus Krisztus istenségéről irt művének végeredménye: *Krisztus az ő szövetségben az atyáknak tett, az újban az evangélisták és apostolok által bizonyított ígéret teljesülése, a ki a szentlélektől fogantatott szüztől született, szenvedett, meghalt, eltemetett, feltámadott, menybe ment, az atyjáért ember fiának nevezetik s hozzánk a bűnön kívül mindenben hasonló: éhezett, szomjuhozott, elfáradt, szomorkodott, megvigasztalódott, tanított, csodákat művelt¹ stb.* Dávid Ferencz eszméi a nagyváradi döntő hitvitában nyertek diadalt.

Ellenfelein győzelmet aratott s e győzelemben a Krisztustant nem abban az alakban, mint fönebb érintettük, kapjuk meg, mert e hitvita, melyet a szabadelvű János Zsigmond vezetett inkább az eszme törvényesítéséről nevezetes. Mind az Istenről, mint atyáról, mind a szent lélekről szóló tételek megegyeznek Dávid Ferencz korábbi álláspontjával, a Krisztusról pedig következőleg szól a disputa: *A mi urunk Jézus Krisztus (ennek) az Atya Istennek áldott szent fia, ki öröklől fogva rendeltetett az egy atya Istentől üdvösségünkre, hogy mint ártatlan bárány az ő vérével megváltana s tisztázza saját népéül. Szent lélektől fogantatott, született az utolsó időben aszszonyi állat magvából Szüz Máriától az ígéretek szerint, — test szerint ember — a szent lélek és Istennek benne lakozása által bizonyítottan Isten fiának és Istennek . . . Istennek ezen fiát parancsolatja szerint tiszteljük és imádjuk. . . .* Azért a jött a világra, hogy nem a maga, de mennyei Atyjának akaratját eselekedje, ki őt magával egyenlővé tette, jobbjára ültette. Azért jelent meg, hogy a hozzáférhetetlen világosságban lakozó Istent meglátnók s velünk való Istennek megismernők, ki az Atya Isten dicsőségének fénye, természetének vagy valóságának kimetszett bélyege, hogy miképpen a kristályból csinált edényt a napnak teljes fénye beborítja, befoglalja és megtölti: azonképpen az Atya teljes istenségének hajléka és temploma az ember Jézus Krisztus.²

Látható, hogy a Krisztusról szóló tan e disputában mennyire áll a Krisztus isteni fogalom köréhez, hisz a fennebb érintett fogalom a Krisztusról egészen más alapon és hangon szól. Ugy látszik,

¹ Jézus Krisztus istenségéről. m. f.

² A nagyváradi disputa Jakab Elek: Dávid Ferencz emléke nyomán.

hogy itt különös tekintettel volt ellenfelei álláspontjára, s talán félelmes helyzete is befolyásolta, mert ellenfelei nyomról-nyomra követték érveit, s azokat mindenféle fogásokkal s még fenyegetésekkel is megezáfolni igyekeztek.

Igy Károlyi Péter, ki hogy Kolozsvárról eltávozott, Magyarországra ment s ott a Melius pártjával szövetségelt. Meliusnak e hív társa Dávid Ferencz hibáit és ellentmondásait lesi el.

Tudományával kérkedik s dicsekszik, hogy ő jó görög, zsidó és jeles deák. Álláspontját s tudományában elbizakodottságát elárulja az a tény, mit Dávid Ferencz említ, hogy sok kérdést halmoz össze és azokat hányja előnkbe, kihívólag mondván: Ezekre feleljen Dávid Ferencz, s azt hiszi, hogy kérdéseire senki megfejtést nem adhat.¹

Vagy Melius ki a háromságot védi Dáviddal szemben, kinek modorát, magatartását egy történetírónk így jellemzi: „Távol legyen tőlünk kicsinyelnünk Melius érdemeit. Jól tudjuk, hogy 74 canonban és 2 hitvallásban kiönti Melius egész lelkét, fölülmulván önnön magát és nem mulatván felül a két magyar hazában senkitől. Két ezél lebegett előtte: táborának megtartása s az ellenczetűek teljes kiirtása s ezért ellenfeleit a legélesebb, a leggorombább kifejezésekkel illeti, ocsárolja, gunyolja.“²

Egy másik ellenfele Major György wittenbergi tanár, kinek munkájáról így szól Dávid Ferencz: „Hidegebb, izetlenebb és meddőbb mű ez időben a világ elé nem került.“ Major a szentírásról csak nem egészen megfélekedve okoskodása erejét conciliumokra, a szent atyák írásira, symbolumokra, pápai rendeletekre és templomi énekekre alapítja, a miket Dávid Ferencz el nem ismerhetett. Ha mindezek befolyásolták is Dávid Ferencz theológiáját, de a Krisztustan kérdéseit azért kiolvashatjuk műveiből, s tény, hogy az egész Dávid-féle reformationnak végső fordulató, mely a reformatorra tragikus, de az eszmére nézve diadalmas volt, e tan adta meg. A Krisztus nem imádása tana az, melyért vádolták, elárulták és elítélték Dávid Ferenczet Gyulafeléherváron.

Dávid Ferencz theológiája a Krisztusról szóló tant, mint látjuk az unitarismus tisztultabb dogmaticai álláspontjáig nem vezette el s reformatiója inkább az Isten egység elvét jutatta diadalra s mind

¹ Az egy atya Istennek stb. m. f.

² Kanyaró Ferencz: Unitáriusok Magyarországon.

a mellett a Krisztustan bármily bonyodalmas is, Dávid Ferencz műveiben, hitelméiben nyer oly alapot, melyen követői fölépítik Krisztus személyének rationalis eszmekörét.

A trinitás védfalait ledöntötte s ezzel szemben az Isten egység elvét diadalra jutatta, a szentlélek megszentelő erejét megmentette az emberiség számára, a Krisztust a hívők részére, s theológiájának iránya az idők folyásában mind több meg több erőt nyer, sem hogy féltetni lehetne reformatióját.

DEÁK FERENCZ.

A hit virágai.

— Imák anők számára. —

XIII. Esti.

Leszállt az est. Sötét fátyolát ráborította az ellankadt világra. Minden élő, — ember és állat — napi munkájában kifáradva: pihenést óhajt. Erőtlen testünk a nyugtató álom ringató karjain lelhet megújulást, új erőt a holnap küzdelmeire. Istenem! összekucsolom kezeimet, s mielőtt álomra hajtanám fejemet, — oltalmadért imádkozom.

Mit tettem? Miként munkálkodtam e mai napon? Elvégeztem-e hiven, lelkiismeretesen, az előmbe szabott kötelességeket? Nem okoztam-e valakinek fájdalmat, keserüséget szavaimmal vagy cselekedeteimmel? nem voltam-e önző, fukar, atyai áldásaid élvezetében? Tettem-e jót? Mozdítottam-e elé atyai szent ezéjaidat magamban és másokban? Nem szennyezte-e be a bűn kezeimet, szívemet, lelkemet?

Oh, Istenem! ki ismered a szív redőzetét és az elrejtett gondolatokat is: előtted áll az én mai napom minden cselekedete. Itélj meg uram engemet a te irgalmad szerint. Az éj sötétében ragyogtasd fel kegyelmed helyben hagyó sugarát, mely nyugalmat adjon azon édes hitben, hogy erőtelenségem és fogyatkozásaim mellett is tetszésedet kiérdemelni *törekedtem*. A mi jót tettem: azt vedd kedvesen; ha valamibe tévedtem: azt bocsásd meg. Mert hiába jött el az est, hiába lankadt el testem, — ha lelkiismeretem nem nyugodt, az álom, mint a megriadt madárka, meszszeröppen szemeimről. Uram! csak a te helybenhagyásod adhat békét, nyugalmat, megújulást. Oh! segély meg Istenem, hogy úgy élhessek, hogy lelkiismeretem nyugodt, esőndes lehessen, mint a kisdéd gyermek az édes anya szerető karjai között, — hogy az éj mindig nyugodalmat, pihenést, megújulást adjon munkában kifáradt tagjainnak, — hogy a helybenhagyásodat kiérdemelhessem. Uram! erőtelen, tehetetlen, semmi az

